Karaçi Antlaşması (2 Nisan 1954)

Karaçi Antlaşması (2 Nisan 1954)

2 Nisan 1954'de imzalanan Karaçi Antlaşması, diğer adıyla Türkiye-Pakistan Dostane İş birliği Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Sovyet yayılmacılığına karşı Amerika'nın Orta Doğu'da oluşturmaya çalıştığı "Yeşil Kuşak" (Northern Tier-Kuzey Kuşağı) projesinin ilk halkasıdır.

İngiltere'nin Mısır merkezli savunma projelerinin (Orta Doğu Komutanlığı ve Orta Doğu Savunma Organizasyonu) başarısızlığı nedeniyle Amerika, 1953 yılı başlarında, Sovyetler Birliği'ne karşı Orta Doğu'da yeni bir savunma örgütü (Kuzey Kuşağı Projesi) kurmak için Türkiye ve Pakistan'a öncelik vermeye başladı. Ocak 1953'de iş başına gelen yeni Cumhuriyetçi yönetim (Eisenhower yönetimi) İngiltere'nin savunma projelerine olan Amerikan desteğini yavaş yavaş çekmeye başladı.

ABD'nin yeni Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Orta Doğu savunma problemine yeni bir yaklaşım getirilmesi gerektiğine karar verdi. Dulles'a göre İngiltere'nin Mısır-merkezli Orta Doğu Savunma Örgütü kurma fikri eskimişti. Durumu bizzat yerinde incelemek ve alternatif bir çözüm üretmek üzere Dulles kapsamlı bir Ortadoğu ve Güney Asya gezisine çıktı. 9-29 Mayıs tarihleri arasında yedi Arap ülkesiyle birlikte İsrail, Hindistan, Pakistan, Yunanistan ve Türkiye'yi ziyaret etti. Dulles kendisine anlatılanları dikkatle dinleyecek ve belirli tekliflerde bulunmaktan ziyade gerçekleri bir araya getirecekti. Bununla birlikte Dulles'ın gündeminde başlıca şu üç konu vardı: a) İngiltere-Mısır anlaşmazlığı, b) Arap-İsrail çatışması, c) Orta Doğu savunması.

Dulles Suriye, Irak, Pakistan ve Türkiye'de Orta Doğu savunması konusunda daha olumlu bir izlenim edindi ve bu, dikkatini "Kuzey Kuşağı Savunma Projesi"ne çevirmesine neden oldu. Washington'a döner dönmez, Orta Doğu'da bir savunma örgütü kurulmasını engelleyen sorunları çözme yoluna gitti. Dulles'ın yaklaşımı iki yönlüydü: birincisi Ortadoğu'da bir savunma örgütü kurulmasının önünde başlıca engel olarak görünen İngiltere-Mısır anlaşmazlığını sona erdirmek, ikincisi de Arap-İsrail sorununu çözmek. Fakat her iki sorun da kolay çözülecek cinsten değildi.

Dulles 1 Haziran'da televizyonda yaptığı açıklamalarda, kolektif bir Ortadoğu savunma örgütü kurmanın hemen gerçekleşebilecek bir ihtimal olmadığını, daha ziyade bir gelecek olduğunu ifade etti. Zira Dulles'a göre, Arap Birliği ülkelerinin çoğu İsrail, İngiltere ve Fransa ile ilgili olan sorunlarıyla o kadar meşgullerdi ki Sovyet tehdidinin pek farkında değillerdi. Ancak Sovyetler Birliği'nin hemen güneyinde yer alan ülkeler yani Kuzey Kuşağı'ndaki ülkeler (Türkiye, Pakistan, İran ve Irak) Sovyet tehlikesinin farkındaydı.

Dulles, aynı gün Milli Güvenlik Konseyi'nde Orta Doğu'da yeni bir savunma örgütü kurulması için tehlikenin farkında olan Türkiye ve Pakistan ile birlikte hareket edilebileceğini açıkladı. Suriye ve Irak'ın ise daha sonra Türkiye ve Pakistan birlikteliğine katılabileceklerini ifade etti. Dulles'a göre güneydeki Arap ülkeleri uluslararası durumun farkına varmaktan fazlaca uzaktaydı. O'na göre İran ise Kuzey Kuşağı ülkeleri arasında en zayıf halkayı teşkil ediyordu.

Dulles, İngiltere ile Mısır arasındaki anlaşmazlık sona ermeden Orta Doğu'da Mısır-merkezli bir savunma örgütü kurulmasının mümkün olmadığını gördü. Bu nedenle bu proje Temmuz 1953'de tamamen rafa kaldırıldı. Bundan böyle Amerika, Türkiye, Pakistan, Irak, Suriye ve İran'ın da yer aldığı bölgede yeni bir savunma örgütü, *"kuzey kuşağı savunma projesi",* kurmaya yönelecekti.

Dulles'ın Mayıs 1953'teki Orta Doğu gezisi, Orta Doğu ile ilgili İngiltere-Amerika ilişkileri bakımından bir dönüm noktası oldu. Amerika bundan böyle daha bağımsız bir politika izleyecek ve kuzey kuşağına dayalı yeni bir bölgesel savunma örgütünün kuruluşuna bölge devletlerini teşvik etmede öncülük edecekti. Bu muhakkak surette Londra'ya muhalefet etmek şeklinde olmayacak, fakat İngiltere'nin Ortadoğu politikasına artık koşulsuz da destek vermeyecekti. İngiltere hala Mısır sorunuyla meşgulken Amerika tek taraflı olarak kuzey kuşağı savunma projesine devam etti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye, Pakistan ve Irak gibi Batı ile işbirliğine girmeye hazır görünen devletlerle çalışmanın daha iyi olacağına karar verdi.

30 Temmuz'da Dulles, kuzey kuşağı projesini teşvik etmek için 30 milyon dolarlık askeri yardımın hazır olduğunu işaret etti. Dulles'a göre, Batılı güçlerle işbirliğine girmeye hazır olan Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardımın verilmesi durumunda, bu ülkeler bir araya gelebilir ve kuzey kuşağı boyunca bir bariyer oluşturabilirdi. Kongre tarafından tahsis edilen 30 milyon doların mümkün olduğu kadar kısa sürede Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan ve İsrail'e verilmesi öngörüldü. Zaten Türkiye ve İran Amerika'dan önemli miktarda askeri ve ekonomik yardım alıyordu. Orta Doğu savunmasına teşvik etmek için Pakistan da bu tür bir yardım programına dâhil edilebilirdi. Ancak Pakistan'ın Hindistan (Keşmir) ve Afganistan'la (Peştunistan) toprak anlaşmazlığı başlangıçta Amerikan hükümetini Pakistan'a yaklaşım konusunda tereddütte sevk etti. Fakat 1949'da Çin'de komünistlerin zaferi ve 1950'de Kore Savaşı'nın çıkması sonucu Amerika Güney Asya'da daha aktif bir politika izlemeye karar verdi. Hindistan'ın tarafsız tutumu nedeniyle Amerika Pakistan'ı bölgede güvenilir bir müttefik olarak tercih etti. Pakistan stratejik bir konuma sahipti. Pakistan'daki askeri üslerden Sovyetler Birliği'nin güneyindeki önemli bölgelere hava saldırıları yapabilme olanakları vardı.

Eylül 1953'de Pakistan kuzey kuşağı savunma projesine destek verdiğini açıkladı. Fakat karşılığında Amerika'dan ekonomik ve askeri yardım bekliyordu. Eylül 1953'de Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı General Eyüp Han Türkiye'yi ziyaret etti. Ziyareti sırasında Türk ordusunun durumundan oldukça etkilendi.

Eyüp Han, Türkiye ziyaretinden sonra Amerika'ya gitti. Amerikan hükümetinden Pakistan'a askeri yardım talebinde bulundu. Ancak Amerikan hükümeti bunu Pakistan hükümetinden gelen resmi bir istek olarak değerlendirmedi. Fakat Irak, Suriye, Suudi Arabistan, İsrail, Ürdün ve Lübnan'a verilecek 30 milyon dolarlık askeri yardım ile Mısır ve Pakistan'a verilecek 50 milyon dolarlık yardımı prensip olarak kabul etti. Ancak Hindistan'ın muhalefeti yüzünden kesin kararını erteledi.

Eyüp Han 16 Eylül'de *New York Times* gazetesine verdiği bir demeçte Pakistan'ın, Türkiye ve Irak'ın da içinde bulunacağı bir kuzey kuşağı savunma paktından yana olduğunu belirtti. Ancak Amerikan askeri ve ekonomik yardımının Pakistan'ın bu yeni savunmaya katılması için bir ön koşul olacağını açıkladı. Amerika'nın Arap devletleriyle çok fazla zaman kaybettiğini ve kuzey kuşağı savunmasını teşvik etmesi gerektiğini belirtti.

27-30 Kasım günleri arasında Türkiye'yi ziyaret eden Pakistan Genel Valisi Gulam Muhammed Orta Doğu savunması konusunda Türk liderleriyle kapsamlı görüşmeler yaptı. Muhammed, olası Sovyet saldırısına karşı, bir savunma örgütü kurulmasıyla ilgili Türkiye'nin görüşlerine katıldığını ve bu konuda Türkiye ile işbirliğine hazır olduklarını açıkladı. Türk hükümeti, Gulam Muhammed'in açıklamalarını olumlu buldu.

Batı'nın doğrudan ya da dolaylı katılımının olmayacağı kuzey kuşağı savunma projesi, Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanlıkları arasında gerginliğe neden oldu. Bölgede varlığını sürdürmenin bir aracı olarak İngiltere, Orta Doğu

savunma anlaşmasına katılmak ve diğer Arap devletlerini de katılmaya teşvik etmek istiyordu. Diğer taraftan Amerika Batı'nın rolünün gizli kalmasını ve Arapların katılması için baskı yapılmamasını düşünüyordu. Ayrıca İngiltere Orta Doğu savunmasına katkıda bulunmak için İran'ın askeri ve ekonomik bakımdan yeterince güçlü olduğuna da inanmıyordu. İngiliz Dışişleri, İran'ı Sovyetler Birliği ile Arap Dünyası arasında tarafsız tampon bir devlet olarak görüyor ve İran ordusunun sadece iç güvenlik için kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Fakat Amerika'nın Pakistan'a askeri yardım vermesine bir itirazı yoktu.

Aralık 1953'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı düşüncelerini değiştirdi. 4 Aralık'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden şu ifadeleri kullandı: *Amerikalıların teklif ettikleri şeyleri anlamış değiliz. Bence başlıca hedefimiz ne düşündüklerini anlamak olmalıdır. Eğer bu, Pakistan'da Amerikan üsleri meselesiyse, bunun Rusları kızdırabileceği konusunda onları uyarmamız gerektiğini düşünüyorum. Aynı zamanda Nehru'dan aldığımız mesajı onlara iletmenin bir zararı olmaz. (Nehru'nun Amerikan planına karşı olması).*

Dulles, 7 Aralık'ta Bermuda'da yaptığı bir görüşmede Eden'e Pakistan için düşündüklerinin Orta Doğu savunmasının bir parçası olduğunu, konunun Amerikan üsleri meselesi olmadığını belirtti. Hindistan'ın muhalefetine ilişkin Pakistan'a askeri yardım verilmesi durumunda Hindistan hükümetinin buna karşı çıkacağının farkında olduklarını söyledi.

16 Aralık 1953'de Milli Güvenlik Konseyi toplantısında Başkan Yardımcısı Richard Nixon, Nehru'nun Amerika'nın Pakistan'a askeri yardım vermesine şiddetle karşı olduğunu söyledi. Nixon, Nehru'nun Pakistan'ın Amerikan yardımıyla artan gücünü Hindistan'a karşı kullanabileceğinden endişe ettiğini açıkladı. Nixon'a göre, Nehru bu yardıma karşıydı, çünkü Pakistan'ın askeri yönden takviye edilmesi Hindistan'ın Asya ve Orta Doğu'daki liderliğini zora sokacaktı. Nixon, Nehru'nun bu liderlik konumunu kaybetmek istemediğini söyledi. Dolayısıyla Nehru'nun karşı çıkması nedeniyle Amerika'nın Pakistan'a askeri yardım yapmaktan geri adım atmasının vahim bir hata olacağını belirtti. Zira böyle bir geri adım atılması Amerika'nın Asya, Afrika ve Ortadoğu gibi birçok bölgede nüfuz kaybetmesine neden olabilirdi.

Hindistan'ın muhalefetine rağmen Amerika, Pakistan'ı Orta Doğu savunmasına katma yolundaki projesine başlamaya kararlı idi. Ancak Hindistan'ın muhalefetini yumuşatmak için askeri yardım programını Pakistan ile Türkiye arasında bir tür askeri işbirliğine bağlamaya çalışıyordu. Türkiye ile Pakistan arasında yapılacak bir anlaşmanın askeri değeri yanında aynı zamanda Pakistan'a yapılacak yardımın başta Hindistan olmak üzere başka ülkelerdeki tepkileri de azaltacağına inanılıyordu.

Türkiye ve Pakistan'ın Orta Doğu'da bir savunma paktı için en iyi fırsatı sundukları düşünen Dulles, 24 Aralık 1953'de Ankara'daki Amerikan Büyükelçisine, Pakistan'a verilmesi düşünülen askerî yardım konusunda Türk hükümetine bilgi vermesini ve Türk hükümetinin karşılıklı savunma anlaşmasıyla ilgili görüşmelere başlamak için Pakistan hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmasını istedi.

Amerika, Türkiye ve Pakistan arasında yapılacak bir antlaşmanın Orta Doğu'da kurulacak daha geniş çaplı bir savunma örgütünün temelini oluşturacağını düşünüyordu, Ayrıca Amerika bölge ülkeleri arasında var olan anlaşmazlıklarda taraf olmaktan ziyade Sovyetler Birliği'nden gelebilecek saldırılara karşı Ortadoğu savunmasını güçlendirmek amacında olduğunu göstermek istiyordu.

Fakat İngiltere Amerika'nın Türkiye ve Pakistan'a yönelik teşebbüsünü şüpheyle karşıladı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türkiye, Pakistan ve Irak'ta diplomatik avantajı Amerika'ya kaptırdığına inanıyordu. Bölgedeki olaylar konusunda bilgilendirilmekten de rahatsız olmuştu. Haberdar edilmek değil, kendisine danışılmasını istiyordu ve Amerika'nın

Irak'a askeri yardımını artırmasından da rahatsız olmuştu. Amerika'nın yeni adımını Ortadoğu politikasında İngilizlerden sıyrılma niyeti olarak görüyordu. Dışişlerine göre, Amerika birçok bakımdan İngiltere'nin konumunu görmezlikten geliyor ve İngiltere'nin görüşlerini ve Ortadoğu'daki menfaatlerini göz ardı ediyordu.

Amerika'nın projesi kısa sürede tüm dünya kamuoyu tarafından duyuldu. Proje, bölgeyi Soğuk Savaş'ın içine çekeceği düşüncesiyle, Hindistan'da büyük kızgınlığa neden oldu. 3 Ocak 1954'de yaptığı bir konuşmasında Nehru, projenin sadece savaşa yönelik bir adım olmadığını hatta dünya savaşına yönelik olduğunu ve savaşı doğrudan Hindistan'ın sınırlarına getirecek bir adım olduğunu açıkladı. Fakat İngiliz Dışişleri Bakanlığına göre Nehru'nun muhalefetinin temel nedeni güçlü bir Pakistan'ın, Hindistan'ın Asya, Orta Doğu ve Afrika'daki üstünlüğünü tehdit edeceği endişesiydi.

Hindistan'ın kızgınlığı, Pakistan'ın Amerika'nın askeri yardımı karşılığında topraklarında Amerika'ya askeri üsler vereceği söylentileriyle iyice arttı. Söylentilerden Sovyetler Birliği de rahatsız olmuştu. Sovyet gazeteleri Amerikan hava kuvvetlerinin Ural Dağları'nın arkasındaki Sovyet sanayi merkezlerini vurabileceğini yazdı. Zira Amerikan yardımının verilmesi savaş durumunda Pakistan'ı Amerikan bombardıman uçakları için elverişli bir üsse dönüştürecekti. Amerikan uçakları Orta Asya'daki Sovyet sanayi merkezlerini bombaladıktan sonra buraya inebileceklerdi. Çünkü Karaçi, en uzak Sovyet sanayi merkezlerini vuracak mesafede idi.

1 Ocak 1954'de Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Karaçi'de yaptığı radyo konuşmasında, Pakistan hükümetinin hiçbir zaman Pakistan'da yabancı bir güce üs vermediğini ve vermek niyetinde de olmadığını söyledi. Aynı gün Dakka'da yaptığı bir konuşmada ise Amerika'nın askeri yardımıyla ilgili henüz hiçbir kararın alınmadığını ve böyle bir yardımın herhangi bir şarta, Pakistan'ın Amerika'ya askeri üsler vermesine bağlı olmayacağını açıkladı.

Ocak sonunda Amerika ve Türkiye izleyecekleri yol konusunda anlaştı. Türk hükümeti, Pakistan hükümetine karşılıklı menfaatler çerçevesinde siyasi, askeri, teknik ve ekonomik konularında işbirliğine imkân verecek bir anlaşma teklif edecekti. Amerika ise Türkiye-Pakistan anlaşması çerçevesinde Pakistan'a askeri yardıma hazır olduğu konusunda gizli güvenceler verecekti. Resmi duyurudan önce Türk hükümeti, Irak, İran, Hindistan ve Afganistan'ı haberdar edecek ve ayrıca NATO'ya da bilgi verecekti.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Amerikan projesine karşı tavrını daha fazla sürdürmedi. İngiliz Dışişleri Bakan Vekili Selwyn Lloyd 16 Şubat'ta Türkiye-Pakistan anlaşmasının İngiliz hükümetinin düşündüğünden de hızlı ilerlediğini ve Amerika'nın buna büyük umutlar bağladığını kaydetti. Şimdi müdahale etmeleri için çok geçti. Çünkü proje artık iyice aleni ve çok fazla hassasiyete neden olmuştu. Bu aşamada Amerika ile yakın temasta bulunarak ancak olayları bekleyebilirler ve nihayetinde Amerikan yardımının verilmesi durumunda İngiliz askeri malzemesinin satın alınması için gayret edebilirlerdi.

Orta Doğu'da kolektif bir savunma örgütü kurulmasının fikir sahibi ve bölgede kuvvetleri olan tek Batılı güç İngiltere, kendisine danışılmadan başlatılan bu projeden rahatsız olmuştu. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'e göre, Amerika'nın yeni projesi işe yaramayacaktı. Amerikan yardımının Orta Doğu savunmasına doğrudan bağlantılı olması Hindistan'ın ve Sovyetler Birliği'nin tepkisini şiddetlendirecekti. Ayrıca Eden'e göre Sovyetler Birliği ile yapılacak olan Berlin Konferansı'ndan hemen önce bu projeyi açıkça savunmak akıllıca değildi. Fakat Eden'in Amerika'nın Pakistan'a doğrudan askeri yardım yapmasına da itirazı yoktu.

4 Şubat'ta Berlin'de Dulles ile görüşen Eden, Türkiye ve Pakistan arasındaki görüşmelerin mümkün olduğunca gizli tutulması gerektiğini söyledi. Eden, Türkiye ile Pakistan arasındaki görüşmelerin açıklanmasının Berlin Konferansı ile

dikkatli bir biçimde ayarlanması gerektiğini, çünkü bunun, Sovyetler tarafından konferansın iptali için bir bahane olarak kullanılabileceğini belitti.

Dulles bunun göz önünde bulundurulacağına söz verdi. Ancak Hindistan'ın tutumunun Amerika'nın kararından geri dönmesini etkilemeyeceğini söyledi. Hindistan'ın tarafsızlık politikası izlemekte özgür olduğunu ve bundan Amerika'nın hiçbir şikâyeti olmadığını, fakat tarafsızlığa yol vermenin Amerika'nın politikası olmadığını söyledi.

Şubat ayı başında Türk hükümeti siyasi, askeri, iktisadi, teknik ve kültürel alanlarda Türkiye ile Pakistan arasında işbirliğini sağlayacak bir anlaşma taslağını Karaçi'ye gönderdi. Türk hükümeti, ortak bildiride görüşmelerin askeri yönünden ziyade siyasi yönünü ön plana çıkaracaktı. Zira Pakistan'a bir takım askeri taahhütlerde bulunarak kendilerini NATO'da zor duruma düşürmek istemiyorlardı. Bundan dolayı Pakistan'la oldukça gevşek bir anlaşma yapmayı ve başlangıçta ağırlığın askeri işbirliğinden ziyade siyasi işbirliğine verilmesini düşünüyorlardı.

Hükümet Karaçi'deki Büyükelçi Salahattin Refet Arbel'e, Pakistan hükümetinin Türkiye'nin önerisini kabul etmesi durumunda açıklamanın hemen yapılmaması talimatını verdi. Çünkü bu arada hükümet, gizlice Hindistan, Irak, İran, Afganistan ve NATO'ya bilgi verecekti. Amerika'nın planını heyecanla kabul eden Türkiye ve Pakistan kısa bir süre sonra iki ülkenin güvenliğini ilgilendiren meselelerde işbirliği olanaklarının müşterek olarak araştırılmasını sağlayan bir antlaşmanın uygunluğu konusunda görüş birliğine vardılar.

Ancak bu arada olayın basına sızması tarafları rahatsız etti. Bu nedenle Türk hükümeti, bir an önce anlaşmanın tamamlanmasını ve resmi olarak dünya kamuoyuna açıklanmasını istiyordu. Zira olayın basına sızmasının Pakistan Başbakanı'nı zor durumda bırakabileceği düşünülüyordu. Bundan dolayı Türk hükümeti, İngiliz hükümetinden Berlin görüşmeleri sonrasına kadar herhangi bir açıklamanın yapılmaması konusundaki tutumlarını yumuşatmasını istedi. Türk hükümeti, açıklama şartlarının oldukça yumuşak olacağını, Sovyetleri fazla rahatsız etmeyeceğini ve Berlin Kongresi'ne zarar vermeyeceğini bildirdi. İngiliz hükümeti bu durumu anlayışla karşıladı.

Nihayet 19 Şubat 1954'de Türkiye ve Pakistan, Amerika'nın desteğiyle, bir savunma paktı kurmak istediklerini ilan etti. Ertesi gün Amerika Pakistan'a askeri yardım yapma kararını açıkladı ve iki ülke arasında nihai antlaşma 19 Mayıs 1954'de imzalandı ve hemen yürürlüğe girdi.

Bu arada, nihayet, 2 Nisan 1954'de Türkiye ile Pakistan arasında "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" (Karaçi Antlaşması) imzalandı. Antlaşma, iki ülke arasında, karşılıklı menfaatler doğrultusunda uluslararası meselelerde danışma ile başta belli savunma konuları olmak üzere kültürel, ekonomik ve teknik konularda işbirliği imkânları sağlıyordu. Antlaşma beş yıl süreliydi fakat bu beş yıllık süre bitmeden önce taraflardan biri antlaşmanın sona erdiğini açıklanmazsa, antlaşma kendiliğinden ek beş yıllık süreler halinde yenilenecekti. Antlaşma diğer devletin katılımına da açık olacaktı.

Türkiye-Pakistan Antlaşması Orta Doğu'da ortak savunmayı örgütlemenin yolunu açıyordu. Bununla beraber, bu yoldaki önemi, Irak, İran ve daha sonraki bir aşamada diğer Arap devletlerinin bu antlaşmaya katılıp katılmaması ve bunun bir şekilde Batı'ya bağlanıp bağlanmamasına bağlı olacaktı. Antlaşmanın zaafı, sadece savunma meselelerinde danışma imkânı vermesi ve tarafların saldırı durumunda karşılıklı yardım için hiçbir yükümlülük üstlenmemeleriydi. Antlaşma bir ittifak değildi ve taraflardan birine saldırı olması durumunda diğer taraf onun yardımına koşmak mecburiyetinde değildi. Savaş durumunda bir taraf diğerine yardım etmeye karar verse bile her ikisinin de birbirine yardım gönderecek durumda olmadığı açıktı. Mesela Madde 4'ün (a) fıkrasına göre askeri birlikler hazır olsa bile bunların nasıl gönderilebileceği konusu tamamen nazari olacaktı. Madde 4'ün (b) fıkrası ise karşılıklı olmaktan ziyade

Türkiye'nin Pakistan'a ihtiyaçlarını sağlaması düşüncesiyle hazırlanmıştı. Çünkü Türkiye'nin birkaç küçük silah fabrikası bulunuyordu.

Antlaşmanın 1. maddesine göre âkid taraflar birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklar ve diğerinin aleyhine olan ittifaklara veya faaliyetlere destek vermeyeceklerdi. 2. maddeye göre taraflar ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası meselelerde istişarede bulunacaklar ve azami ölçüde iş birliği yapacaklardı. Madde 3'de tarafların kültür, ekonomi ve teknik alanlarda, aralarında imzalayacakları yeni anlaşmalar vasıtasıyla işbirliği yapabilecekleri ifade edilmekteydi. Madde 4'de taraflar arasında savunma alanında istişare, işbirliği ve bilgi teatisinin dışında imkânlar ölçüsünde silah ve mühimmat temini gibi konularda da karşılıklı işbirliği öngörülmekteydi. Madde 5'de ise âkid devletlerin taraf olduğu uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerinin bu antlaşmayı etkilemeyeceği ve tarafların bu antlaşmanın amacına aykırı olan uluslararası taahhütlere girmeyecekleri ifade edilmekteydi. Madde 6'da antlaşmanın başka devletlerin katılımına da açık olduğu, 7. maddede ise antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl süreli olacağı, ancak taraflardan biri tarafından fesih edilmediği takdirde beşer yıllık sürelerle kendiliğinden uzatılmış olacağı ifade edilmekteydi.

Arap ülkeleri arasında sadece Irak Türkiye-Pakistan Antlaşması'na olumlu tepkide bulunmuştu. Bununla beraber, Irak'ta Türkiye-Pakistan Antlaşmasına karşı fazlaca muhalefet vardı. Bu konuda hükümet ve kamuoyu ikiye bölünmüştü. Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisi, Irak'ın katılması durumunda Irak'ta ciddi ve büyük çapta isyanlar olacağını düşünüyordu. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmesine karşıydı. Çünkü Türkiye-Pakistan Antlaşması savunma konularında sadece karşılıklı danışma imkânı sağlamaktaydı. Ayrıca Irak içinden ve Arap ülkelerinden gelecek şiddetli tepki sonucu Irak hükümeti yıkılabilir ve Mısır yanlısı tarafsız bir politikaya evrilebilirdi. Üstelik Irak güvenlik ve askeri yardım bakımından İngiltere'den ziyade Amerika'ya bağımlı olacaktı. Bu durumda İngiltere'nin Irak'taki nüfuzu ve sahip olduğu askeri olanakları elinde tutma şansı azalacaktı. Yani İngiltere'nin Irak'taki konumu Amerika karşısında zayıflayacaktı.

Bu sırada, 21 Nisan 1954'de, Amerika, silahları kendi iç güvenliği için kullanacağına ve hiçbir ülkeye saldırmayacağına dair garanti veren Irak'la askeri yardım anlaşması imzaladı. Fakat Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşması'na dâhil olmasıyla ilgili bir şart yoktu. Fakat Amerikan Dışişleri Bakanlığı, askeri yardım anlaşmasının bölgesel savunma sistemini savunan Iraklı liderlerin elini güçlendireceğini ve onları Türkiye-Pakistan Antlaşması'na girmeye yönlendireceğini düşünüyordu.

Fakat Irak hükümeti bu konuda henüz karar vermemişti. Zira Irak'taki politik durum belirsizdi. Hükümet, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşması'na dâhil olmasını istemesine rağmen, diğer Arap ülkelerinden gelen iç ve dış muhalefete karşı bir şey yapamıyordu. Bu arada Türk ve Pakistan hükümetleri, Irak hükümetinin Türkiye-Pakistan Antlaşması'na girme konusundaki kararını bir an evvel öyle veya böyle vermesini bekliyordu.

Bu arada, Irak'ta güçlü bir başbakana ve hükümete gerek olduğu yönündeki İngiliz tavsiyesi üzerine, Nuri Said'in başbakanlığında tüm tarafların dâhil olduğu komünizm karşıtı yeni bir hükümet kuruldu. Kısa bir süre sonra da Nuri Said Türkiye-Pakistan Antlaşması'na girme yerine alternatif başka bir savunma anlaşması kurma arayışına girdi.

Nuri Said'e göre, Dulles'ın kuzey kuşağı savunma fikri tam olarak ikna edici değildi. İngiltere buna karşıydı ve kuzey kuşağı projesi Arap devletlerinin geniş katılımını sağlamıyordu. Irak, Arap dünyasından kopmak değil, ona öncülük etmek istiyordu. Bu nedenle Nuri Said Irak'ın Arap dünyası, kuzey komşuları ve Batılı güçler arasında bir bağlantı

oluşturacak yeni bir formül arayışına girdi. Zira Nuri Said Irak'ın güvenliğine Sovyetler Birliği'nden ziyade İsrail'i tehdit olarak görüyordu. Nuri Said'in ve İngiltere'nin asıl amacı süresi dolmak üzere olan 1930 tarihli İngiltere-Irak Antlaşması'nı çok taraflı bir antlaşma çerçevesinde yenilemekti. Dolayısıyla İngiltere ile yapılacak yeni bir anlaşmanın, diğer Orta Doğu devletleri ile yapılacak olan bir anlaşmanın sadece tesadüfi bir parçası olarak gösterilmesi için bir kılıf gerekiyordu. Ve kısa bir arayıştan sonra Nuri Said, 24 Şubat 1955'de Türkiye ile Bağdat Paktı'nı imzaladı. İngiltere Türkiye-Irak Antlaşması'nın (Bağdat Paktı'nın) imzalanmasında önemli bir rol oynayacaktı.

Bağdat Paktı (Türkiye-Irak Karşılıklı İş birliği Antlaşması), kuzey kuşağı savunması için bir çerçeve görevi göreceği düşünülen Türkiye-Pakistan Antlaşması'nın yerini aldı. Türkiye-Pakistan Antlaşması'na göre ortak savunma iş birliği için daha geniş imkânlar sağlamaktaydı. Ayrıca Orta Doğu, kolektif bir savunma örgütü kurulması için daha uygun idi. Aynı zamanda antlaşmanın koşullarını yerine getirmek için bir idari konseyin kurulmasını da sağlıyordu. Bu nedenle Pakistan'ın Türkiye-Irak Antlaşması'na katılması daha uygun olacaktı. Bu ise Amerika'nın dolayısıyla Dulles'ın "kuzey kuşağı" savunma projesinin başarısızlığı anlamına gelecekti ki böylece Orta Doğu savunmasında insiyatif tekrar İngiltere'ye geçecekti.

Behçet Kemal YEŞİLBURSA

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKBAŞ, İsmail, **Geçmişten Geleceğe Türkiye Pakistan İlişkileri**, Zeus Yayınevi, İzmir, 2013.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

BAĞCI, Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

CANATAN, Yaşar, **Türk-Irak Münasebetleri, 1926-1958,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

COHEN, Michael J., **Strategy and Politics in the Middle East 1954-1960, Defending the Northern Tier,** Frank Cass, London, 2005.

GÖNLÜBOL, Mehmet, vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E., **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

MCGHEE, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

SEVER, Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları, Cilt: II (1945-1990),** TTK Basımevi, Ankara 1991.

TALU, Zafer Yazkan, **The Nature of the Baghdad Pact and Turkey's Middle East Policy (Bağdat Paktı'nın Doğası ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası)**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul,

2014.

UMAR, Ömer Osman, **Bağdat Paktı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, **Cold War, Turkey, Middle East,** Sentez Yayınları, Bursa, 2021.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, **Ortadoğu'da Emperyalizm,** Sentez Yayınları, Bursa 2017.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, **The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950–1959,** Routledge, London 2013.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, **Turkey and the Middle East (Selected Articles-I),** Libra Yayınları, İstanbul 2020.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, **Turkey and the Middle East (Selected Articles-II),** Libra Yayınları, İstanbul 2020.

Makaleler

ARMAOĞLU, Fahir, "Amerikan Belgeleri ile Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na 1951-1955", **Belleten,** (1995) 59/224.

GÖNLÜBOL, Mehmet, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı: 1945-1961", **SBFD,** XXI/1 (1966), ss. 167-170.

KURAT, Yuluğ Tekin, "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası", **Belleten**, XXXIX/154 (1975), ss. 285-287.

SERBEST, M. Bürkan, "Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü", **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 5, S. 3, 2016, ss. 401-424.

SOYSAL, İsmail, "1955 Bağdat Paktı", **Belleten**, (1991), C.LV, S. 212-214.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Britain's Post-War Defence Policy in the Middle East and Its Impact on Turkey, 1945-50", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: XV, Sayı: 45, (Kasım 1999), ss. 1121-1148.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "CENTO: Failed or Successful Alliance of the Cold War?", **Turkish Area Studies Review**, No. 38 (Autumn 2021), pp. 62-67.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", **Middle Eastern Studies,** Volume: 37, Number: 3, (July 2001), pp. 59–110.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "The Formation of RCD: Regional Co-operation for Development", **Middle Eastern Studies,** Volume: 45 Number: 4, (July 2009), pp. 637-660.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", **Middle Eastern Studies,** Volume: 35, Number: 4, (October 1999), pp. 70–102.

28/09/2022 tarihinde https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/karaci-antlasmasi-2-nisan-1954/?pdf=5390 adresinden erişilmiştir